ФАКТОРНА СТРУКТУРА СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ У ПРАВООХОРОНЦІВ СТІЙКОГО ТИПУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТРАВМАТИЧНОСТІ БОЙОВОГО ДОСВІДУ

УДК: [159.9:355/351.74]:616.89

Колесніченко Олександр Сергійович

Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України, м. Харків (України)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>

Анотація. У статті розкрито результати емпіричного дослідження факторної структури стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців стійкого типу з різним рівнем травматичності бойового досвіду.

Виділена шести факторна структура стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців низхідного типу з низьким рівнем травматичності бойового досвіду: перший фактор позначено так: “Життєстійкість як активна позиція щодо контролю небезпечної ситуації”; другий фактор позначено так: “Інтернальність як готовність до діяльності з подолання труднощів, як готовність до ризиконебезпечної діяльності”; третій фактор позначено так “Професійна співкомпетентність правоохоронця”; четвертий фактор так “Усвідомлення урегульованості професійної діяльності”; п’ятий фактор було позначено так “Професійна (неемоційна) сміливість”; шостий фактор позначено так “Синкретичність копінг-стратегій”.

У правоохоронців низхідного типу із середнім рівнем травматичності бойового досвіду шести факторна структура стійкості до бойової психологічної травматизації така: перший найвагоміший фактор “Диференційована інтернальність професійної діяльності у небезпечній ситуації”; другий фактор “Копінги як активний контроль небезпечної ситуації”; третій фактор “Копінги як переживання небезпечної ситуації”; четвертий фактор “Професійна незалежність”; п’ятий фактор “Здатність самостійно виважено приймати рішення про необхідність відходу від непрацюючого професійного алгоритму дій”; шостий фактор “Нестримна сміливість”.

Структура стійкості до травматизації у правоохоронців низхідного типу з високим

© Колесніченко О. С.

(набутим) рівнем травматичності бойового досвіду об'єднує в собі обидва виділені полюси його розвитку: перший фактор "Цілісна інтернальність"; другий фактор "Командний професіоналізм"; третій фактор "Свідоме ставлення до нормативної врегульованості професійної діяльності та спілкування правоохоронців"; четвертий фактор "Об'єктивність сприйняття ситуації та свого місця у ній"; п'ятий фактор "Набуття професійного алгоритму дій у бойових умовах, адаптованість до них"; шостий фактор "Набуття особистої зрілості, мудрості".

Встановлено що у правоохоронців низхідного типу з накопиченням бойового досвіду, стійкість до бойової психічної травматизації на перших етапах входження в бойову ситуацію багато в чому визначається освоєним досвідом дій своєї професійної групи. Засвоєний досвід дозволяє їм виробити власний стиль взаємодії з травматичною бойовою ситуацією з подальшим усвідомленням сильних і слабких сторін досвіду інших.

Ключові слова: *психологічна травматизація, правоохоронець, бойові умови, стрес-фактори, професійна психологічна підготовка, травматичний досвід.*

Постановки проблеми. Незважаючи на те, що сучасна психологічна наука володіє значним потенціалом знань, необхідним для постановки та вирішення завдань в межах концепцій відстрочених реакцій на травматичний стрес та діяльності в особливих умовах та професійної підготовки фахівців екстремального профілю, проблема вивчення структури стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців – учасників бойових дій потребує вирішення та обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Брак емпіричної літератури [4; 8], покликаной розширити заходи психологічного супроводження професійної діяльності правоохоронців, зокрема військовослужбовців Національної гвардії України, посилюється браком загальноприйнятої або єдиної концептуальної основи, що визначає потрібні й достатні компоненти психологічної стійкості до бойової психологічної травматизації. Зрештою, досі не

було проведено системних досліджень щодо розроблення заходів психологічного забезпечення службово-бойової діяльності правоохоронців для зміцнення їх психологічної стійкості та профілактики розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

На жаль, під час визначення психологічної стійкості вживають такі конструкції, які є надто широкими або змінними [1; 5–8; 11]. Крім того, дослідження стійкості, витривалості, самоефективності в подоланні стресу, а також біологічних компонентів стресостійкості проводилися в рамках патології розвитку, вивчення травми, позитивної психології з незначним взаємним використанням результатів між цими дисциплінами [10].

Мета статті. Визначити та обґрунтувати структуру стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців стійкого типу з різним рівнем травматичності бойового досвіду.

Матеріали та методи досліджень. Для визначення структури стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців з різним рівнем травматичності бойового досвіду було використано наступні психодіагностичні методики:

- опитувальник травматичного стресу для діагностики наслідків (І. О. Котенєв);
- Міссісіпська шкала для оцінювання посттравматичних реакцій (військовий варіант).
- факторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттелла;
- методика “Вольова регуляція особистості”, автори М. С. Гуткін, Г. Ф. Міхальченко;
- опитувальник “Здатність до самоврядування”, автор Н. М. Пейсахов;
- опитувальник толерантності до невизначеності, автор Т. В. Корнілова;
- методика “Локус контролю”, у модифікація Є. Г. Ксенофонтової;
- опитувальник “COPE”, автори Ч. Карвер, М. Шейєр, Д. Вентрауб в адаптації Т. О. Гордєєвої, Є. М. Осіна, О. Т. Расказової, О. О. Сичова, В.Ю. Шевяхової;
- тест життєстійкості, автор С. Мадді, у перекладі і адаптація Д. О. Леонтьєва, Є. І. Расказової;
- опитувальник загальної компетентності, автор О. С. Штепа;
- шкала переживання часу, автор О. О. Кронік, Є. І. Головаха.

– методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості;

- тест-опитувальник особистісної зрілості, автор Ю. З. Гільбух;
- методика “Оцінювання травматичності бойового досвіду” (О. С. Колесніченко)

Вибірка дослідження: 1825 правоохоронців, які досить рівно представляють підрозділи МВС України.

З метою визначення структури стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців з різним рівнем травматичності бойового досвіду проводилася процедура факторного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення структурних особливостей стійкості до бойової психологічної травматизації отримані емпіричним шляхом дані правоохоронців низхідного (стійкого) з різним рівнем травматичності бойового досвіду [2-3] було піддано процедурі факторного аналізу з подальшим спрощенням отриманих факторних структур (матриць).

Проведений факторний аналіз дозволив виділити 6-факторну структуру стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців низхідного типу з низьким рівнем травматичності бойового досвіду, яка описує 81,78 % дисперсії ознак. Відповідну факторну матрицю наведено у Табл. 1.

Перші два фактори в цій структурі мають найбільшу і приблизно однакову вагу. Так, перший фактор (19,99 %) у цій підгрупі

об'єднує змінні “Залученість” (0,92), “Контроль” (0,96), “Прийняття ризику” (0,81) – усі шкали методики “Життєстійкість”, що дає змогу проінтерпретувати його як “Життєстійкість”. Головне місце у ньому змінної “Контроль” підкреслює важливу роль установки, переконаності в тому, що “боротьба дозволяє вплинути на результат того, що відбувається, нехай навіть цей вплив не абсолютний і успіх не гарантований”. Позначимо перший фактор так: “Життєстійкість як активна позиція щодо контролю небезпечної ситуації”.

Другий фактор (19,28 %) поєднує змін-

ні, які також є шкалами однієї методики – “Локус контролю” і, відповідно, цей фактор описує інтернальність правоохоронців підгрупи 1.1. Змінні, що ввійшли до наведеного фактора, свідчать про специфіку цієї інтернальності. Так, суміщення в цьому факторі “Інтернальності у професійній діяльності” (0,73) та “Інтернальності у сфері міжособистісного спілкування” (0,89) засвідчують усвідомлення групового характеру професійної діяльності правоохоронців, а змінна “Заперечення активності” (-0,92), як і “Готовність до діяльності з подолання труднощів” (0,93) підкреслює загальну схильність

Таблиця 1.

Факторна структура стійкості до травматизації у правоохоронців низхідного типу з низьким рівнем травматичності бойового досвіду (підгрупа 1.1)

Змінна	Фактор					
	1	2	3	4	5	6
Інтернальність в професійній діяльності	0,16	0,73	0,35	-0,05	0,21	0,09
Інтернальність у міжособистісному спілкуванні	0,09	0,89	-0,06	0,29	0,01	0,15
Заперечення активності	-0,12	-0,92	-0,23	0,13	-0,09	0,12
Готовність до діяльності з подолання труднощів	-0,03	0,93	-0,08	-0,04	-0,09	-0,09
Активне подолання	0,03	0,13	0,18	-0,01	0,05	0,87
Стимування	-0,07	-0,14	-0,14	0,01	-0,09	0,86
Залученість	0,92	-0,11	-0,11	0,09	0,13	0,08
Контроль	0,96	0,07	0,03	-0,04	-0,07	-0,09
Прийняття ризику	0,81	0,39	-0,13	-0,14	-0,03	-0,04
Цілепокладання	-0,17	0,04	0,78	-0,16	-0,35	-0,02
Самостійність	0,24	-0,15	0,15	-0,73	0,32	-0,13
Н (боязкість-сміливість)	0,07	-0,01	0,19	0,05	0,79	-0,01
О (спокій-тривожність)	0,00	0,14	0,09	0,81	0,01	-0,15
Q ₄ (розслабленість-напруженість)	0,06	-0,13	0,12	-0,12	-0,87	0,04
Міжособистісна інтолерантність до невизначеності	0,13	-0,37	0,07	0,76	0,16	0,09
Професіоналізм	0,18	0,16	0,79	0,05	0,08	-0,03
Вміння працювати в команді	0,00	0,01	0,80	0,15	0,29	0,08

© Колесніченко О. С.

цих правоохоронців до інтернальності, причому на рівні не тільки світогляду, але і готовності до діяльності. Певне уточнення до змісту цього фактора вносить змінна “Прийняття ризику” (0,39). Ураховуючи все зазначене, позначимо другий фактор: “Інтернальність як готовність до діяльності з подолання труднощів, як готовність до ризиконебезпечної діяльності”.

Обидва ці фактори підкреслюють упевненість і готовність правоохоронців низхідного типу за низького рівня травматичності бойового досвіду до керування ситуацією. Зауважимо, що у цих правоохоронців вказані вище установки співвідносяться саме із ситуаціями небезпеки, а не з контролем життя взагалі.

Інші чотири фактори мають суттєво меншу вагу.

Так, третій фактор (12,47 %) об’єднує такі змінні, як “Цілепокладання” (0,78), “Професіоналізм” (0,79) та “Уміння працювати в команді” (0,80). Якщо перші дві змінні описують чітке уявлення про професійну діяльність (здатність уявляти й утримувати у свідомості образ бажаного результату – ціль) і сформовані професійні навички, то остання, як і в попередньому факторі, підкреслює усвідомлення групового характеру професійної діяльності правоохоронця, навички професійної взаємодії під час виконання поставлених завдань. Доповнює зміст цього фактора змінна “Інтернальність у професійній діяльності”

(0,35). Відповідно, цей фактор було позначено як “Професійна співкомпетентність правоохоронця”.

До четвертого фактора (10,92 %) увійшли такі змінні, як “Самостійність” (-0,73), “Міжособистісна інтолерантність до невизначеності” (0,76) та “О” спокій-тривожність (0,81). Цей фактор описує “Усвідомлення урегульованості професійної діяльності” як такого фактора, що забезпечує правоохоронцю впевненість у правильності своїх дій.

П’ятий фактор (10,12 %) об’єднує два особистісних фактори – “Н” боязкість-смівість (0,79) та “Q₄” розслабленість-напруженість (-0,87). Уточненню змісту цього фактора сприяють такі змінні, як “Цілепокладання” (-0,35), “Самостійність” (0,32), “Уміння працювати в команді” (0,29) та “Інтернальність у професійній діяльності” (0,21). Ці уточнення вказують на наявність такої характеристики, як здатність до імпровізації, спонтанної взаємодії з товаришами по службі у небезпечних умовах. Зазначений фактор було позначено як “Професійна (неемоційна) смівість”.

До шостого фактора (9,02 %) майже з однаковою вагою увійшли два копінги – “Активне подолання” (0,87) та “Стимування” (0,86). Перший передбачає активні кроки або прямі дії, спрямовані на подолання стресової ситуації, а другий – на опанування себе. Поєднання цих зовнішньо- та внутрішньо спрямованих копінгів в одному фак-

© Колесніченко О. С.

торі свідчить про недиференційованість заходів урегулювання ситуації та її переживання (можливо, внаслідок “злитого”, синкретичного сприйняття себе в ситуації). Відповідно позначимо цей фактор як “Синкретичність копінг-стратегій”.

Як бачимо, за низького рівня травматичності бойового досвіду правоохоронці низхідного типу мають активну дієву позицію, що ґрунтується на їх професіоналізмі, прийнятті

професійного досвіду своєї групи, розвитку професійно важливих вольових (смівливості) якостей для професії правоохоронця.

У Таблиці 2 наведено факторну матрицю, яка ілюструє структуру стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців підгрупи 2.1.

Виділена у правоохоронців низхідного типу із середнім рівнем травматичності бойового досвіду 6-факторна структура стійкості

Таблиця 2.

Факторна структура стійкості до травматизації у правоохоронців низхідного типу із середнім рівнем травматичності бойового досвіду (підгрупа 2.1)

Змінна	Фактор					
	1	2	3	4	5	6
Інтернальність в сфері досягнень	0,74	0,01	-0,09	0,10	0,15	0,07
Інтернальність в професійній діяльності	0,82	0,16	-0,16	0,11	0,21	-0,05
Інтернальність у міжособистісному спілкуванні	0,80	0,15	-0,14	0,05	-0,08	-0,09
Заперечення активності	-0,91	-0,09	0,09	-0,08	-0,05	-0,07
Готовність до діяльності з подолання труднощів	0,89	0,02	-0,09	0,07	-0,08	-0,01
Позитивне пере формулювання й особистісне зростання	0,20	0,71	0,06	0,06	0,13	0,08
Уявне уникнення проблем	-0,05	0,14	0,74	-0,04	0,15	-0,06
Концентрація на емоціях та їх активне вираження	-0,19	-0,09	0,71	0,09	-0,21	-0,02
Активне подолання	0,16	0,82	-0,19	0,12	-0,13	-0,06
Заперечення	-0,19	-0,03	0,77	0,09	-0,07	0,03
Поведінкове уникнення проблем	-0,07	-0,18	0,79	-0,05	0,02	-0,07
Заглушення конкуруючої діяльності	-0,06	0,74	0,15	0,07	-0,02	0,06
Планування	0,09	0,82	-0,27	0,02	-0,03	-0,11
Аналіз протиріч	0,19	-0,05	-0,02	0,11	0,72	0,03
Е (підпорядкованість-домінантність)	-0,04	0,01	-0,03	0,00	0,81	-0,05
Е (стриманість-експресивність)	0,01	-0,10	0,06	-0,00	-0,19	0,82
Н (боязкість-смівливість)	0,00	0,11	-0,19	-0,06	0,18	0,77
Професіоналізм	0,08	0,03	0,05	0,74	-0,06	0,01
Самоменеджмент	0,10	0,06	0,05	0,75	0,12	0,06
Індивідуальність	0,11	0,14	-0,04	0,84	0,08	-0,16

© Колесніченко О. С.

до бойової психологічної травматизації описує майже 70 % дисперсії ознак.

Перший найвагоміший фактор (18,44 %) практично повністю за змістом збігається з виділеним у низхідного типу з низьким рівнем травматичності бойового досвіду фактором “Інтернальність як готовність до діяльності з подолання труднощів, як готовність до ризиконебезпечної діяльності”. У правоохоронців із середнім рівнем травматичності бойового досвіду цей фактор доповнений “Інтернальністю у сфері досягнень”, що суттєво не змінює змісту фактора, проте підкреслює дещо різне ставлення до успіхів та невдач.

Крім того, у цій факторній структурі значно розширена роль копінг-стратегій. Так, копінги, які спрямовані на подолання ситуації, та копінги, що спрямовані на переживання ситуації у правоохоронців, формують окремі фактори, що є свідченням актуалізації процесу диференціації себе і ситуації. Непрямим свідченням такої диференціації є і описане вище введення у фактор “Інтернальності ...” змінної, що описує інтернальність у сфері досягнень при відсутності в факторі змінної інтернальності у сфері невдач. Відповідно доцільно уточнити назву першого фактора – “Диференційована інтернальність професійної діяльності у небезпечній ситуації”.

До другого фактора (12,80 %) увійшли такі продуктивні копінг-стратегії, як “Позитивне переформулювання й особистісне

зростання” (0,71), “Заглушення конкуруючої діяльності” (0,74), “Планування” (0,82), “Активне подолання” (0,82). Як бачимо, використання зазначених продуктивних копінгів дозволяє оптимізувати (перерозподілити витрати енергії, переформулювати мету та вибрати додаткові ресурси) для активного подолання дії стрес-факторів. Цей фактор можна позначити так: “Копінги як активний контроль небезпечної ситуації”.

Третій фактор (12,60 %) поєднав у собі, так звані, непродуктивні копінги, використання яких є доцільним у ситуаціях, що є об’єктивно нездоланими, оскільки дозволяє захищати свідомість від травматичного впливу: “Концентрація на емоціях та їх активне вираження” (0,71), “Уявне уникнення проблем” (0,74), “Заперечення” (0,77) та “Поведінкове уникнення проблем” (0,79). Уточненню цього фактора сприяє негативний зв’язок із змінною “Планування” (-0,27), який підкреслює, що мова йде саме про переживання ситуацій, а не розв’язання, перетворення їх – “Копінги як переживання небезпечної ситуації”.

Четвертий фактор (9,54 %) об’єднує в собі такі компетентності, як “Професіоналізм” (0,74), “Самоменеджмент” (0,75), Індивідуальність (0,84), на відміну від фактора, що описує професійну компетентність у правоохоронців низхідного типу з низьким рівнем травматичності бойового досвіду; за середнього рівня травма-

тичності бойового досвіду акцент зміщено на здатність самотійно вирішувати професійні завдання, послідовність та умови реалізації яких в екстремальних умовах є змінюваними, непередбачуваними, такими, що не відповідають раніше побудованим планам. Цей фактор доцільно позначити як “Професійна незалежність”.

До п'ятого фактора (7,34 %) увійшли такі змінні, як “Аналіз протиріч” (0,72) та “Е” підпорядкованість-домінантність (0,81). Деяке уточнення до змісту цього фактора вносять змінні “Інтернальність у професійній діяльності” (0,21) і “Концентрація на емоціях та їх активне вираження” (-0,21). Зазначимо, що саме з “Аналізу протиріч” розпочинається процес самоврядування – процес, який активізується у разі втрати професійним алгоритмом діяльності відповідності до нових умов її виконання. Таким чином, цей фактор описує “Здатність самотійно виважено приймати рішення про необхідність відходу від непрацюючого професійного алгоритму дій”.

До шостого фактора (6,83 %) увійшли особистісні узагальнені риси “Н” боязкість-сміливість (0,77) та “F” стриманість-експресивність (0,82), які передбачають схильність до активних, сміливих, експансійних дій як особистісної характеристики. І на відміну від сміливості низхідного типу з низькою травматичністю бойового досвіду, вона є більш нестримною, необмеженою. Цей фактор було позначено як “Нестримна сміливість”.

Порівнюючи описи структур низхідного типу з низьким та середнім рівнями травматичності бойового досвіду, зазначимо, що фактори цих структур переходять у свою дихотомічну протилежність (що дозволяє правоохоронцю зрозуміти глибину цих факторів): так, співкомпетентність переходить у професійну незалежність; у правоохоронців підгрупи 2.1 відбуваються процеси виділення себе із ситуації професійної діяльності; стримувана сміливість переходить у нестримну експансію; прагнення керуватися нормами – у здатність самотійно приймати рішення про відхід від напрацьованих професійних алгоритмів. Правоохоронці низхідного типу у разі збільшення травматичності бойового досвіду до середнього рівня усвідомлюють повноту своїх можливостей, увесь обсяг розвитку своїх якостей, реально розуміють, на що вони здатні, й усвідомлюють, наскільки широкими є їх можливості (що визначається величиною діапазону між двома полюсами розвитку фактора).

Дані щодо структури стійкості до бойової психологічної травматизації у правоохоронців підгрупи 3.1 наведено у Таблиці 3.

Шестифакторна структура стійкості до бойової психологічної травматизації описує 83,46 % дисперсії ознак. І кожен з її факторів об'єднує в собі обидва виділені полюси його розвитку.

Так, перший фактор (19,99 %) поєднує в собі “Інтернальність у сфері досягнень” (0,83) та “Інтернальність у сфері нев-

Таблиця 3.

Факторна структура стійкості до травматизації у правоохоронців низхідного типу з високим (набутим) рівнем травматичності бойового досвіду (підгрупа 3.1)

Змінна	Фактор					
	1	2	3	4	5	6
Інтернальність в сфері досягнень	0,83	-0,11	-0,05	-0,11	-0,28	0,21
Інтернальність в сфері невдач	0,77	-0,13	0,20	0,26	-0,06	0,29
Інтернальність в професійній діяльності	0,91	-0,17	-0,00	0,04	-0,08	-0,05
Заперечення активності	-0,86	0,05	-0,06	-0,33	-0,17	-0,20
Готовність до самостійного планування	0,81	0,22	-0,04	0,00	0,44	-0,01
Критерій оцінки якості	-0,25	-0,18	-0,22	-0,03	0,86	-0,13
Наполегливість	0,08	-0,03	-0,09	0,86	-0,12	-0,21
Опанування себе	0,03	-0,04	0,09	0,80	0,37	0,01
Ставлення до свого “Я”	0,17	-0,01	-0,08	-0,04	-0,18	0,90
Життєва установка	0,15	-0,04	-0,01	-0,13	0,04	0,84
М (практичність-мрійливість)	-0,14	-0,08	0,06	-0,76	0,00	-0,01
Q ₄ (розслабленість-напруженість)	-0,13	0,09	-0,81	-0,06	-0,03	-0,23
Толерантність до невизначеності	-0,18	-0,09	0,78	-0,25	-0,05	-0,34
Інтолерантність	-0,01	0,03	0,83	0,08	-0,13	0,07
Автономність	0,27	0,29	0,18	0,21	0,83	-0,02
Професіоналізм	-0,12	0,96	-0,04	0,02	-0,11	0,01
Індивідуальність	0,00	0,96	0,04	0,02	0,18	-0,09
Вміння працювати в команді	-0,11	0,96	0,02	0,00	0,01	0,01
Розслабленість	0,11	0,16	0,78	-0,08	0,11	-0,21

дач” (0,77). Крім того, на відміну від підгруп 1.1 та 2.1 у підгрупі 3.1 акцент переміщено із інтернальності як безпосередньої готовності до дій на інтернальність як світоглядну установку у професійній діяльності – “Інтернальність в професійній сфері” (0,91), “Заперечення активності” (-0,86), “Готовність до самостійного планування діяльності” (0,81). Цей фактор можна позначити як “Цілісну інтернальність”, як усвідомлення (на набутому досвіді) своїх реальних можливос-

тей контролювати ситуації професійної діяльності.

До другого фактора (16,02 %) з однаковою вагою ввійшли такі компетентності, як “Професіоналізм” (0,96), “Індивідуальність” (0,96), “Вміння працювати в команді” (0,96). Вони описують здатність до командної роботи (професійної співпраці) на основі реального усвідомлення своєї компетентності. Таке усвідомлення дає змогу правоохоронцям в командній роботі компенсовувати недоліки

© Колесніченко О. С.

один одного, страхувати один одного від помилок у діяльності. Цей фактор доцільно позначити як “Командний професіоналізм”.

Третій фактор (14,37 %) описує ставлення до структурованості ситуації – впевненість у собі, у своїй здатності впоратися із ситуацією незалежно від її структурованості. Він об’єднує такі змінні, як “Розслабленість” (0,78), “Q₄” розслабленість-напруженість (-0,81), “Толерантність до невизначеності” (0,78) та “Інтолерантність” (0,83). Цей фактор було позначено як свідоме ставлення до ролі структурування у діяльності та спілкуванні, як “Свідоме ставлення до нормативної врегульованості професійної діяльності та спілкування правоохоронців”.

Четвертий фактор (12,06 %) поєднав у собі “Наполегливість” (0,86) та “Самовладання” (0,80) – шкали методики “Вольової регуляції особистості” і такий особистісний фактор методики Р. Б. Кеттелла, як “М” практичність-мрійливість (-0,76). У цьому факторі поєднано впорядкування ситуації та переживань щодо неї на новому, порівняно з аналогічним фактором підгрупи 1.1, рівні. Особливістю цього фактора є те, що впорядкування ситуації та своїх переживань щодо неї здійснюється не на основі копінгів, а на основі волі – відповідно, правоохоронець реально, об’єктивно, невикривлено захисними механізмами свідомості усвідомлює ситуацію професійної діяльності (попри її небезпечність) і свої переживання в ній. Відповідно, четвертий

фактор – “Об’єктивність сприйняття ситуації та свого місця у ній”.

П’ятий фактор (10,57%) поєднує такі змінні, як “Критерій оцінки якості” (Опитувальник “Здатність самоврядування”) (0,86) та “Автономність” (“Опитувальник загальної компетентності”) (0,83). Перший серед них завершує процес самоврядування, свідчить про сформованість нового професійного алгоритму дій для актуальних ситуацій, другий – свідчить про здатність самостійно пристосовуватися до змін умов. Таким чином, цей фактор свідчить про завершеність процесу індивідуального пристосування до актуальних умов (до небезпечності ситуацій). Цей фактор позначимо як “Набуття професійного алгоритму дій у бойових умовах, адаптованість до них”.

До шостого фактора (10,45 %) увійшли дві змінні, які описують особистісну зрілість – “Ставлення до свого “Я” (0,90) та “Життєва установка” (0,84). Цей фактор, по суті, підсумовує зміни, які відбулися в особистості низхідного типу у разі набуття досвіду дій у бойових умовах, які є випробуванням для будь-якої людини, – позитивність самоставлення і позитивне ставлення до життя уцілому. Цей фактор було позначено як “Набуття особистої зрілості, мудрості”, він описує визначення свого місця у структурі суспільства і є новим рівнем самоусвідомлення, оскільки до цього правоохоронець був зосереджений на усвідомленні свого місця у професійній діяльності,

© Колесніченко О. С.

професійному колективі, у професійній екстремальній ситуації діяльності.

Висновки. Таким чином, зміни які відбуваються у правоохоронців низхідного типу з набуттям бойового досвіду, зазначимо, що стійкість до бойової психологічної травматизації на перших етапах входження у бойову ситуацію здебільшого визначається засвоєним досвідом дій своєї професійної групи, тобто досвідом інших правоохоронців, який покладено в основу професійної підготовки правоохоронців до дій у бойових умовах. Далі на основі реалізації цього засвоєного досвіду інших правоохоронець виробляє власний стиль взаємодії з травматичною бойовою ситуацією з подальшим усвідомленням сильних і слабких сторін досвіду інших правоохоронців, унаслідок цього формується свідоме ставлення до досвіду та його вдосконалення. Крім того, є підстави припустити, що стійкість до бойової психологічної травматизації залежить від глибини й усвідомлення меж розвитку (дихотомічних полюсів) структурних компонентів стійкості. Щодо до ситуації реалізації стійкості до бойової психологічної травматизації важливим є наявність сприятливих умов, які дають змогу правоохоронцю усвідомити дійсну глибину розвитку структурних компонентів стійкості (усвідомити обидва полюси розвитку кожного компонента) як знаряддя адаптації до дії бойових стрес-факторів. Частково таке усвідомлення відбувається у процесі професійної психологічної підготовки правоохоронців на поліго-

нах під час військових навчань, в умовах максимально наближених до бойових. Участь у таких навчаннях дозволяє адаптуватися до дії бойових стрес-факторів. Усвідомлення глибини (обох полюсів розвитку) компонентів стійкості, які забезпечують адаптацію до стрес-факторів, відбувається безпосередньо під час відряджень до зони бойових дій. Бажано, щоб входження в ситуацію бойових дій було поступовим – від найбільш безпечних умов участі в бойових діях (наприклад, участь у реалізації контрольного-пропускового режиму на третій лінії розмежування за термінологією операції об'єднаних сил) до поступового збільшення небезпечності, залучення до участі у бойових діях на першій лінії. Зазначимо, що підготовку до адаптації до дії стрес-фактора, потрібно розпочинати із занять з професійної психологічної підготовки, далі – на психологічній полосі та на вже згадуваних пунктах здійснення контрольного-пропускового режиму на третій лінії розмежування.

Зазначимо, що описана підготовка до формування стійкості до травматичності бойового досвіду є адекватною для правоохоронців, у яких достатньо сформовані компоненти стійкості: інтернальність, воля, загальна компетентність, саморегуляція, особистісна зрілість.

Перспективи подальших досліджень. Розробити модель бойової психологічної травматизації правоохоронців МВС.

Перелік використаних джерел:

1. *Бондар А. Я.* Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій (на прикладі працівників приватних охоронних структур) / А.Я. Бондар // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота, 2013. – С. 49–57.
2. *Колесніченко О. С.* Методика “Оцінка травматичності бойового досвіду” у військовослужбовців – учасників бойових дій / О.С. Колесніченко // Власть и общество (история, теория, практика). – Тбилиси : Ассоциация открытой дипломатии, 2017. – № 1 (41). – С. 145 – 60.
3. *Колесніченко О. С.* Психологічна травматизація військовослужбовців. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології / О.С. Колесніченко : монографія / За заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченко. НУЦЗУ. –Х. : ФОП Мезона В.В., 2017. С. 287 – 311.
4. *Охорона* психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семігіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсєннікова та ін. – К. : Наш формат, 2017. – 1068 с.
5. *Швець Д. В.* психологічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання / Д. В. Швець // тези доп. Міжнар. Наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті С.П. Бочарової. – Харків : ХНУВС, 2017. – С. 226–229.
6. *Bryant R. A.* Treatment of acute stress disorder: a comparison of cognitivebehavioral therapy and supportive counseling. J Consult Clin Psychol. 1998. P. 862–866.
7. *Charney D. S.* Psychobiological mechanisms of resilience and vulnerability: implications for successful adaptation to extreme stress / D. S. Charney // Am J Psychiatry. –2004. – P. 195–216.
8. *Ehlers A.* A cognitive model of posttraumatic stress disorder / A. Ehlers, D. M. Clark // Behav Res Ther. –2000. –P. 319–345.
9. *Layne C. M.* Risk vulnerability, resistance, and

resilience: toward an integrative conceptualization of posttraumatic adaptation / C. M. Layne, J. S. Warren, P. J. Watson, A. Shalev // Handbook of PTSD : Science and Practice. –New York, NY: Guilford Press, 2007. – P. 497–520.

10. *Luthar S. S.* Resilience and vulnerability: an integrative review. In Luthar S.S., ed. Resilience and Vulnerability / S.S Luthar, L.B. Zelazo // Adaptation in the Context of Childhood Adversities. – New York, N.Y. : Cambridge University Press, 1987. – P. 510–549.

11. *McEwen B. S.* Stress and the individual. Mechanisms leading to disease / B.S. McEwen, E. Stellar // Arch Intern Med. – 1993. – P. 2093–2101.

References (Transliteration):

1. *Bondar A. Ja.* Psykhologhichni osoblyvosti stresostijkosti predstavnykiv stresoghennykh profesij (na prykladi pracivnykiv pryvatnykh okhoronnykh struktur) / A.Ja. Bandar // Naukovi zapysky NaUKMA. Pedagoghichni, psykhologhichni nauky ta socialjna robota, 2013. – S. 49–57.
2. *Kolesnichenko O. S.* Metodyka «Ocinka travmatychnosti bojovogho dosvidu» u vijsjkovosluzhbovciv – uchasnykiv bojovykh dij / O.S. Kolesnychenko // Vlastj y obshhestvo (ystoryja, teoryja, praktyka). – Tbylysy : Assocyacija otкрыtoj dyplomatyy, 2017. – # 1 (41). – С. 145 – 60.
3. *Kolesnichenko O. S.* Psykhologhichna travmatyzacija vijsjkovosluzhbovciv. Aktualni doslidzhennja v suchasnij vitchyznjanij ekstremalnij ta kryzovij psykhologhiji / O. S. Kolesnichenko : monoghrafija / Za zagh. red. V.P. Sadkovogho, O.V. Timchenko. NUCZU. –Kh. : FOP Mezona V.V., 2017. S. 287 – 311.
4. *Okhorona* psykhichnogho zdorov'ja v umovakh vijny / per. z anghl. Tetjana Semyghina, Iryna Pavlenko, Jevghenija Ovsjannikova ta in. – K. : Nash format, 2017. – 1068 s.
5. *Shvecj D. V.* Psykhologhichna stijkistj pracivnyka policiji jak osnova ghotovnosti do sluzhbovoji dijalnosti v ekstremalnykh sytuacijakh. Osobystistj, suspiljstvo, zakon:

© Колесніченко О. С.

psykhologichni problemy ta shljakhy jikh rozv'jazannja / D. V. Shvecj // tezy dop. Mizhnar. Nauk.-prakt. konf., prysvjachenoji pamjati S.P. Bocharovoji. – Kharkiv : KhNUVS, 2017. – S. 226–229.

6. Bryant R. A. Treatment of acute stress disorder: a comparison of cognitivebehavioral therapy and supportive counseling. *J Consult Clin Psychol.* 1998. P. 862–866.

7. Charney D. S. Psychobiological mechanisms of resilience and vulnerability: implications for successful adaptation to extreme stress / D. S. Charney // *Am J Psychiatry.* –2004. – P. 195–216.

8. Ehlers A. A cognitive model of posttraumatic stress disorder / A. Ehlers, D. M. Clark // *Behav Res Ther.* – 2000. –P. 319–345.

9. Layne C. M. Risk vulnerability, resistance, and resilience: toward an integrative conceptualization of posttraumatic adaptation / C. M. Layne, J. S. Warren, P. J. Watson, A. Shalev // *Handbook of PTSD : Scienceand Practice.* –New York, NY: Guilford Press, 2007. – P. 497–520.

10. Luthar S.S. Resilience and vulnerability: an integrative review. In Luthar S.S., ed. *Resilience and Vulnerability / S.S Luthar, L.B. Zelazo // Adaptation in the Context of Childhood Adversities.* – New York, N.Y. : Cambridge University Press, 1987. – P. 510–549.

11. McEwen B.S. Stress and the individual. Mechanisms leading to disease / B.S. McEwen, E. Stellar // *Arch Intern Med.* – 1993. – P. 2093–2101.

Kolesnychenko Oleksandr

Phd (Candidate of psychological sciences), senior researcher, the head of the research laboratory for the moral and psychological support of the service and combat activity of the National guard of Ukraine of the research center of service and combat activities of the National guard of Ukraine, National academy of the National guard of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)

FACTORIAL STRUCTURE OF RESISTANCE TO COMBAT PSYCHOLOGICAL TRAUMATIZATION AT SUSTAINABLE TYPE OF LAW ENFORCEMENT

AGENTS WITH DIFFERENT LEVEL OF TRAFFIC EXPERIENCE

ABSTRACT

The article reveals the results of an empirical study of the factor structure of resistance to combat psychological trauma among the law enforcement officers of a stable type with a different level of trauma of combat experience.

Dedicated six factorial structure of resistance to combat psychological trauma among law enforcement officers of a downward type with a low level of traumatic experience of combat: the first factor is indicated as: “Viability as an active position of relative control of a dangerous situation”; the second factor is indicated as: “Internality as readiness to work to overcome difficulties as readiness for risk-taking activities ”; the third factor is designated as “Police officer's professional knowledge”; the fourth factor is so “Awareness of the settlement of professional activities”; the fifth factor was designated as “Professional (non-emotional) courage”; The sixth factor is designated as “Syncreticity of coping strategies”.

For law enforcement officers of a descending type with an average level of traumatic experience of combat experience, the six factorial structure of resistance to combat psychological traumatization is as follows: the first factor is “Differentiated internality of professional activity in a dangerous situation”; the second factor “Coping as active control of a dangerous situation”; the third factor is “Coping as an experience

© Колесніченко О. С.

of a dangerous situation”; the fourth factor is “Professional independence”; the fifth factor is “The ability to independently decide on the need to avoid the inactive professional action algorithm”; The sixth factor is “Unstoppable courage”.

The structure of resistance to trauma among law enforcement officers of a descending type with a high (acquired) level of trauma of combat experience combines both the poles of its development: the first factor is “Holistic internality”; the second factor is “Team Professionalism”; the third factor “Conscious attitude to the normative regulation of the professional activity and communication of law enforcement officers”; the fourth factor is “Objectivity of perception of the situation and its place in it”; the fifth factor is “Acquisition of a professional algorithm of actions in combat conditions, adaptation to them”; The sixth factor is “Acquisition of personal maturity, wisdom”.

It was established that the law enforcement officers of the descending type with the accumulation of combat experience, resistance to combat mental trauma during the first stages of entering a combat situation is largely determined by the learned experience of the actions of their professional group. Learned experience allows them to develop their own style of interaction with a traumatic combat situation, followed by an awareness of the strengths and weaknesses of the experiences of others.

Keywords: psychological trauma, law en-

forcement officer, combat conditions, stress factors, professional psychological training, traumatic experience.

Колесниченко Александр Сергеевич

Кандидат психологических наук, старший научный сотрудник, начальник научно-исследовательской лаборатории морально-психологического сопровождения служебно-боевой деятельности Национальной гвардии Украины научно-исследовательского центра служебно-боевой деятельности Национальной гвардии Украины, Национальная академия Национальной гвардии Украины, г. Харьков (Украина)

ФАКТОРНАЯ СТРУКТУРА СТОЙКОСТИ К БОЕВОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАВМАТИЗАЦИИ У ПРАВООХРАНИ- ТЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО ТИПА С РАЗНЫМ УРОВНЕМ ТРАВМАТИЧНОСТИ БОЕВОГО ОПЫТА

Аннотация. В статье раскрыты результаты эмпирического исследования факторной структуры устойчивости к боевой психологической травматизации у правоохранителей устойчивого типа с различным уровнем травматичности боевого опыта.

Выделенная шести факторная структура устойчивости к боевой психологической травматизации у правоохранителей нисходящего типа с низким уровнем травматичности боевого опыта: первый фактор обозначен так: “Жизнестойкость как активная позиция относительно контроля опасной ситуации”; второй фактор обозначен так: “Интернальность как готовность к деятельности по преодолению трудностей, как готовность к рискоопасных деятельности”; третий фактор обозначен так “Профессиональная спивкомпетентність

© Колесніченко О. С.

милиционера”; четвертый фактор так “Осознание урегулированности профессиональной деятельности”; пятый фактор был обозначен так “Профессиональная (неэмоциональная) смелость”; шестой фактор обозначен так “Синкретичность копинг-стратегий”.

У правоохранителей нисходящего типа со средним уровнем травматичности боевого опыта шести факторная структура устойчивости к боевой психологической травматизации такова: первый фактор “Дифференцированная интернальность профессиональной деятельности в опасной ситуации”; второй фактор “Копинг как активный контроль опасной ситуации”; третий фактор “Копинг как переживания опасной ситуации”; четвертый фактор “Профессиональная независимость”; пятый фактор “Способность самостоятельно взвешенно принимать решение о необходимости ухода от неработающего профессионального алгоритма действий”; шестой фактор “Неудержимая смелость”.

Структура устойчивости к травматизации у правоохранителей нисходящего типа с высоким (приобретенным) уровнем травматичности боевого опыта объединяет в себе оба выделены полюса его развития: первый фактор “Целостная интернальность”; второй фактор “Командный профессионализм”; третий фактор “Сознательное отношение к нормативной урегулированности профессиональной деятельности и общения правоохранителей”;

четвертый фактор “Объективность восприятия ситуации и своего места в ней”; пятый фактор “Приобретение профессионального алгоритма действий в боевых условиях, адаптированность к ним”; шестой фактор “Приобретение личной зрелости, мудрости”.

Установлено, что у правоохранителей нисходящего типа с накоплением боевого опыта, устойчивость к боевой психической травматизации на первых этапах вхождения в боевую ситуацию во многом определяется освоенным опытом действий своей профессиональной группы. Усвоенный опыт позволяет им выработать собственный стиль взаимодействия с травматической боевой ситуацией с последующим осознанием сильных и слабых сторон опыта других.

Ключевые слова: психологическая травматизация, правоохранитель, боевые условия, стресс-факторы, профессиональная психологическая подготовка, травматический опыт.

Дата отримання статті: 05.02.2019

Дата рекомендації до друку: 21.02.2019

Дата оприлюднення: 28.02.2019

© Колесніченко О. С.